



SOTSIOPRAGMATIKANING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI

Yuldosheva Mashxura Zokirjon qizi

IIV Namangan akademik litseyi, filologiya bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Yuldoshevamashhura09@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada sotsiopragmatika sohasi, uning pragmatika va sotsiolingvistika bilan aloqadorligi, o'rganish obyekti hamda asosiy tushunchalari nazariy jihatdan tahlil etiladi. Sotsiopragmatik tadqiqotlarning nutq strategiyalari, ijtimoiy identifikatsiya va kontekstual omillar bilan bog'liqligi yoritilib, sohaga oid muhim terminlarning mazmuni izohlanadi. Ushbu yondashuvning lingvistik tadqiqotlardagi ahamiyati ilmiy asosda asoslanadi.

Kalit so'zlar: semantika, umumiy pragmatika, pragmalingvistika, sotsiolingvistika, sotsiopragmatika, kommunikativ vaziyat, sotsiopragmatik muvaffaqiyatsizlik, Sotsiopragmatik o'zgaruvchanlik, sotsiopragmatik parametrlar, sotsiopragmatik xushmuomalalik

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СОЦИОПРАГМАТИКИ

Абстрактный. В данной статье теоретически анализируется область социопрагматики, ее связь с прагматикой и социолингвистикой, объект исследования и ее основные понятия. Выделена связь социопрагматических исследований с речевыми стратегиями, социальной идентичностью и контекстуальными факторами, а также объяснено значение важных терминов, относящихся к этой области. Важность этого подхода в лингвистических исследованиях научно обоснована.

Ключевые слова: семантика, общая прагматика, прагмалингвистика, социолингвистика, социопрагматика, коммуникативная ситуация, социопрагматическая неудача, социопрагматическая вариация, социопрагматические параметры, социопрагматическая вежливость.

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF SOCIOPRAGMATICS

Abstract. This article theoretically analyzes the field of sociopragmatics, its relationship with pragmatics and sociolinguistics, the object of study and its main concepts. The relationship of sociopragmatic research with speech strategies, social identification and contextual factors is highlighted, and the meaning of important terms related to the field is explained. The importance of this approach in linguistic research is scientifically substantiated.

Keywords: semantics, general pragmatics, pragmalinguistics, sociolinguistics, sociopragmatics, communicative situation, sociopragmatic failure, Sociopragmatic variability, sociopragmatic parameters, sociopragmatic politeness

Kirish. Bugungi kunda lingvistik tadqiqotlar, tilning tabiatini ochishga qaratilgan sa'y-harakatlar pragmatikani, ya'ni jonli muloqotni tushunishga asoslanmasdan kutilgan natijalarni bermasligini anglashning ortishi natijasida so'nggi yigirma yil ichida pragmatika tilshunoslik evolutsiyasining cho'qqisi sifatida tadqiq etilib, o'z nazariy va amaliy ahamiyatini kengaytirib, boyitib bormoqda.

1960-yillarning boshlarida Jerrold Katz va uning hamkasblari tilshunoslik nazariyasiga semantikani kiritishga intildilar, natijada struktural tilshunoslikda muhim burilish yasadi.

1971-yilda Jorj Lakoff va Jeyms Ross tilni o'rganishda sintaksis va semantikani aniq ajratib bo'lmazligi haqidagi g'oyani ilgari surdilar. Tilning tuzilishi (sintaksis) va ma'nosi (semantika) o'zaro uzviy bog'liq holda lingvistik tahlilda yaxlit tarzda ko'rib chiqilishi zarur ekanligini ta'kidlashdi. Bu yondashuv til birliklari va ularning ma'nosidan foydalanish mohiyatini to'g'ri anglash muhimligini ko'rsatadi. Real kommunikativ vaziyatlarda tilni qo'llashni o'rganuvchi va tahlil qiluvchi yondashuvda semantika, sintaksis va vaziyat omillarini uyg'unlashtirish lingvistikaning yangi yo'nalishlarini rivojlantirishda dastlabki qadam bo'lib xizmat qildi.

1972-yilda Stalnaker Charlz Morris tomonidan ilgari kiritilgan tushunchani soddalashtirdi va pragmatikaning ta'rifini, til aktlari bilan birga sodir bo'ladigan kontekstni o'rganishni taklif etdi. Keyinroq, 1983-yilda, J.N.Lich pragmatikaga yangi qarash olib kirdi, ya'ni u pragmatika turli kontekstda nutq holatining ma'nosini o'rganishdir, deya izohlagan. Demak, semantika muayyan kontekstga bog'lanmagan ma'noni o'rgansa, pragmatika kontekst bilan bog'liq ma'noni tadqiq etadi.

Tahlil va natijalar. "Pragmatika" atamasi (yunon tilida "faoliyat" yoki "harakat") ilk marta semiotika nazariyasining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan Ch.Morris tomonidan fan sohasiga kiritilgan va belgilar bilan bog'liq jarayonlarni tahlil qilishda qo'llangan. Olim Charlz Morris Pirs g'oyalarini rivojlantirgan holda semiotikani uch qismga ajratdi:

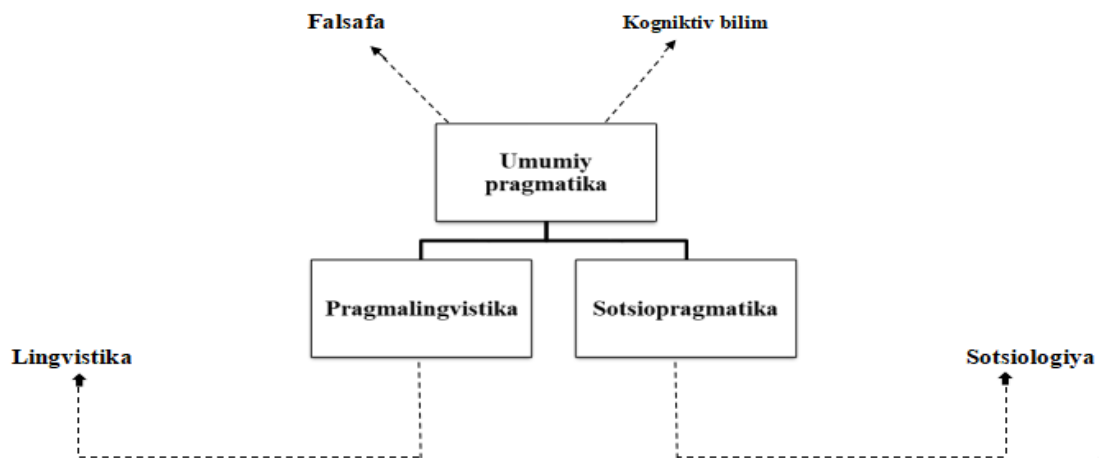
- 1) semantika – belgilarning voqelik obyektlariga munosabati to'g'risidagi ta'limot;
- 2) sintaktika – belgilar o'rtasidagi munosabatni o'rganish;
- 3) pragmatika – belgilarning interpretatorlar, ya'ni belgilar tizimidan foydalanuvchilarga munosabati haqidagi ta'limot.

Pragmatikani o'rganishga e'tibor 1977-yilda "Journal of Pragmatics" jurnalining nashr etilishi bilan rasman e'tirof etildi. Keyinroq 1987-yilda pragmatikaga oid turli maqolalar muhokama qilingan konferensiya bo'lib o'tdi.

Bugungi kunda pragmatika tilshunoslikning deyksis, presuppozitsiya, nutq aktlari va suhbat implikaturasi kabi nutqiy birliklar masalalariga e'tibor qaratadigan bo'limi ekanligi ko'ramiz.

Pragmatik tadqiqotlarda til konteksti foydalanuvchilar jamoasi bilan bog‘liq holda o‘rganila boshlandi, buni tilshunos Mey “Pragmatika ijtimoiy konteksti bilan belgilanadigan tildan foydalanish shartlarini o‘rganadigan soha” deya ta’riflagan. Uning fikricha, tildan foydalanish, asosan, jamiyatning ijtimoiy (sotsial) konteksti bilan aniqlanadi. Ijtimoiy kontekst – bu jamiyat a’zolari o‘rtasida ma’lum madaniy sharoitlarda amalga oshadigan muloqot va o‘zaro ta’sir natijasida yuzaga keladigan lingvistik jarayon.

Til va nutq vaziyatlari o‘rtasidagi munosabatdan tashqari pragmatikada o‘rganiladigan yana bir masala nutq ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabatlar hamdir. Bundan kelib chiqadiki, pragmatika nutqning har bir ishtirokchisi tushunishi kerak bo‘lgan suhbat tamoyillarini ham tekshiradi.



1.1.2- chizma. Umumiy pragmatika tarmoqlari.

Pragmatik bilimlarni to‘liq o‘zlashtirish uchun gaplarning lingvistik shakli bilan bir qatorda, ularning ijtimoiy va kontekstual o‘ziga xosliklarini tahlil qilish zarurdir.

Sotsiolingvistika (lot. societas – jamiyat va linguistica – tilshunoslik) tilshunoslikning til va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni o‘rganuvchi sohasi sifatida shakllangan bo‘lib, tilning ijtimoiy tuzilmalardagi o‘rni hamda rivojlanish omillarini tahlil qiladi. Sotsiologiya va lingvistikaning sintezidan iborat ushbu fan doirasida quyidagi masalalar ilmiy jihatdan tadqiq etiladi:

- til va ijtimoiy voqelik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik;
- ijtimoiy omillar ta’sirida tilning dinamik rivojlanish jarayoni;
- ommaviy kommunikatsiya vositalari, jumladan, radio, televideniya va kinematografiya orqali til birliklarining keng qo‘llanilishi va ommalashuvi;
- og‘zaki va yozma shakldagi nutqiy birliklarning nisbiy ahamiyatidagi o‘zgarishlar;
- til siyosatini amalga oshirishda davlat va jamiyat oldida turgan vazifalar hamda mexanizmlar;
- xalqaro miqyosda nutq madaniyatining ommaviy auditoriyaga ta’siri va uning tarqalishi.

Sotsiolingvistika til va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni muhokama qiladi. Til – muloqot vositasi, jamiyat esa ko‘p odamlardan iborat jamoalar yigindisidir. Shu sababdan ham til geografik joylashuvi yoki joyiga ko‘ra ma’lum ijtimoiy muhitlarda qo‘llanadi. Joy muloqotda inson tiliga ta’sir qiluvchi muhim jihatdir, chunki inson foydalanadigan til uslubi u kishining yashash joyini ko‘rsatadi. Sotsiolingvistika fanida tilning muayyan jamoalar orasida qo‘llanilishi madaniyat, etnik kelib chiqish, din, jins, yosh, ta’lim darajasi va ijtimoiy mavqe kabi omillar bilan chambarchas bog‘liq holda o‘rganiladi. Ushbu yondashuv turli vaziyatlarda tilning ishlatilish usullarini tahlil qilish bilan birga, ijtimoiy rollar va stereotiplarni aniqlashga imkon beradi. Dialekt, yosh va ijtimoiy maqomga oid tafovutlar muloqot davomida kuch dinamikasini shakllantirib, munosabatlar ijtimoiy-madaniy kontekstda baholanadi. Tilning ushbu o‘zgaruvchanligi sotsiolingvistik tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlaridan birini tashkil etadi va ilmiy izlanishlar uchun muhim zamin yaratadi.

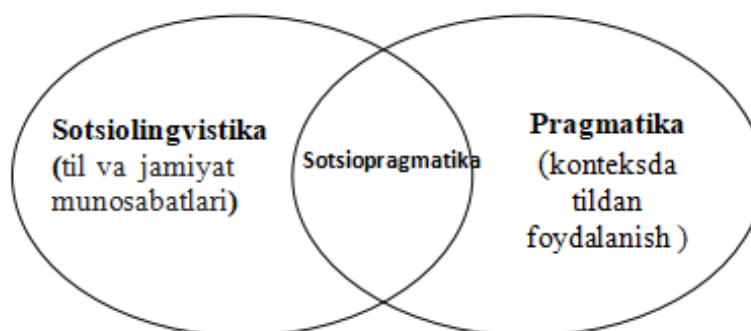
D.Elova va G.Safarovalar lisoniy belgilarni insonlarning yoshi, jinsi, ijtimoiy holati, bilimi va madaniyatlilik darajasiga ko‘ra qanday qo‘llashlarini, ya’ni ijtimoiy muhitning nutqiy muomalaga qanday ta’sir qilishini tadqiq etganlar. Masalan, “sof” lingvistikada *jag‘ini ezmoq* iborasi ot va fe’ldan tarkib topgan frazeologik birlik sifatida talqin qilinsa, sotsiolingvistikani mazkur ibora qaysi tabaqa vakilining so‘zlashuv nutqida qo‘llanilgani qiziqtiradi deya izohlaydilar. Xo‘sh, qanday qilib bularning barchasi sotsiopragmatikada boshqacha tadqiq qilinadi?

Sotsiopragmatika (lot. *societas* – “jamiyat” va yunoncha *pragma* – “faoliyat”, “harakat”) — tilshunoslikning ijtimoiy kontekstlarda tilning funksional realizatsiyasi va kommunikativ aktlarning jamiyatda me’yorlashgan shart-sharoitlarga muvofiqligini o‘rganuvchi subsohasidir. Bu yo‘nalish til birliklarining ijtimoiy me’yorlar va pragmatik vaziyatlarga ko‘ra qo‘llanilishi, ularning sotsial o‘zaro munosabatlardagi pragmatik roli hamda turli sotsiokommunikativ vaziyatlardagi kontekstual semantik xususiyatlarini tizimli tadqiq qilishga qaratilgan. Shu tarzda, sotsiopragmatik tadqiqotlar tilning jamiyatdagi kommunikativ jarayonlaridagi diskursiv dinamikasini tahlil qilish orqali kommunikativ jarayonlar va sotsiolingvistik aspektlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqurroq o‘rganishga xizmat qiladi.

Sotsiopragmatika til va nutqni o‘rganishga yondashuvdir. J.Lich (1983) birinchi bo‘lib sotsiopragmatikani pragmatikaning hal qiluvchi tarkibiy qismi sifatida belgilaydi va tilshunoslikning alohida bir sohasi ekanligini e’tirof etadi. U “The Pragmatics of Politeness” kitobida sotsiopragmatikani “socio-pragmatic” shaklida, ya’ni defis (chiziqcha) bilan yozgan edi. Umumiy pragmatika “tildan kommunikativ foydalanishning umumiy shartlari” bo‘lib, Lich uni ikki sohaga ajratadi: pragmalingvistika va sosiopragmatika. Birinchisi nazarda tutilgan pragmatikaning lingvistik qismi bo‘lib, u til birliklarining qo‘llanishi va ularning muloqot jarayonidagi ma’nolarini o‘rganadi. Ikkinchisi “pragmatikaning sotsiologik interfeysi” ga ishora qiladi, ya’ni pragmatika va sotsiologiya o‘rtasidagi munosabatdir.

Sotsiopragmatika – turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarda tilning qo‘llanilish usullarini o‘rganuvchi soha bo‘lib, bu tilning lokal ijtimoiy sharoitlar, ya’ni an’analar, qadriyatlar, norma-me’yorlar bilan uyg‘unlashgan holda qo‘llanishini tahlil qiladi.

Pragmatika va sotsiolingvistika o‘rtasidagi interaktsion munosabatlar ijtimoiy kontekstlarda olib boriladigan pragmatik tahlillar orqali aniqlanadi. Shu kesishish nuqtasida sotsiopragmatika sohasi shakllanib, sotsiolingvistika va pragmatikaning integrativ aspektlarini chuqurroq yoritadi:



1.1.3-chizma. Sotsiopragmatikaning shakllanishi.

Sotsiolingvistika va pragmatika o‘rtasidagi chegarani aniqlovchi ikki mustaqil, lekin o‘zaro bog‘liq paradigmatic yo‘nalish mavjud. Sotsiolingvistika asosan, kommunikativ diskurslarda qo‘llaniladigan lingvistik uslublarning ijtimoiy identifikatorlar, masalan, sinf, jins, va yosh kabi statik ijtimoiy determinantalarga nisbatan barqaror korrelyatsiyasini o‘rganadi.

Pragmatika esa asosan kommunikativ jarayonda subyektning dinamik ijtimoiy roli va statusiga bog‘liq holda o‘zgaruvchan til birikmalarining moslashuvchan repertuarini tahlil qiladi. Shu orqali adresantning sotsiolingvistik holatga muvofiqligi va diskursiv strategiyalardagi sotsiopragmatik moslashuvni yoritadi.

X.Yuldosheva ushbu ikki tilshunoslik sohasi orasidagi farqni ajratar ekan, “Muloqot jarayonining ijtimoiy shaxslar orasida shakllanishi sotsiolingvistikaga, uning ma’lum nutq vaziyati, nutq sharoitiga moslashuvi masalasi esa sotsiopragmatikga daxldor muommolardir” deya izohlaydi.

Sotsiolingvistika tilning jamiyat bilan o‘zaro ta’sirini tahlil qiladi va uni ijtimoiy qatlamlar, guruhlar hamda geografik hududlar kesimida turlicha namoyon bo‘lishini tadqiq etadi. Ushbu yo‘nalishda “xaritalash” konsepsiyasi orqali tilning sotsial sharoitlar bo‘yicha differentsiatsiyalashuvi o‘rganiladi. Sotsiopragmatika esa til va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirning ijtimoiy kontekstda namoyon bo‘ladigan mikropragmatik jihatlariga e’tibor qaratib, tilning ijtimoiy ma’nolarni qanday konstruksiya qilishini tahlil etadi. Shu bilan, sotsiolingvistika tilning umumiy sotsial xususiyatlarini identifikatsiya qilishga xizmat qilsa, sotsiopragmatika tilning ijtimoiy kontekstda pragmatik funksiyalarini amalga oshirish usullarini tahlil qiladi.

Ijtimoiy lingvistika statik bo‘lib, ma’lum bir jamiyat tilining “ma’lum bir vaqtdagi suratini” ifoda etadi, pragmatika (sotsiopragmatika) esa dinamik bo‘lib, u jamiyatdagi kommunikatorlarning tildan vaziyatga qarab qanday foydalanishini tasvirlaydi.

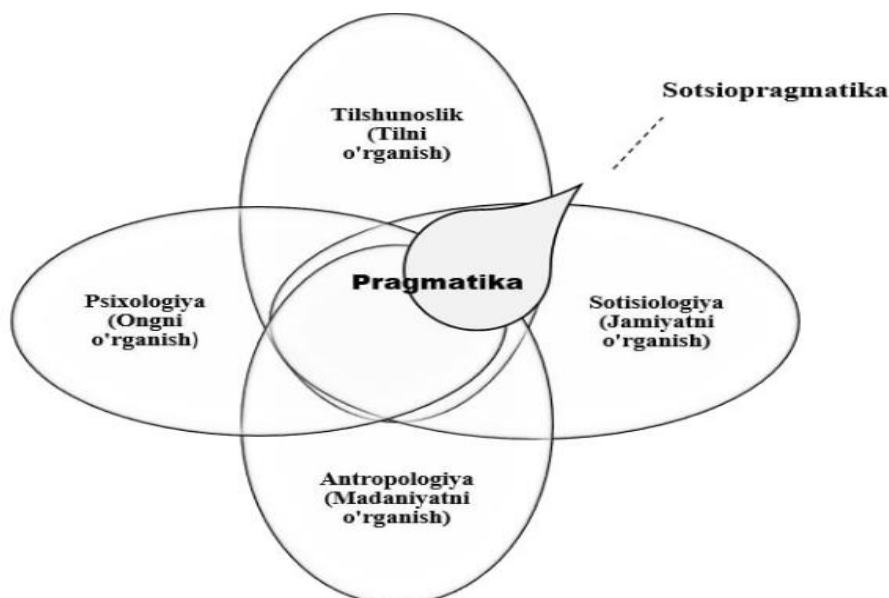
Sotsiopragmatika asosiy e‘tiborni “til harakati va ijtimoiy tuzilma o‘rtasidagi munosabat” ga qaratadi hamda tildan foydalanishning ijtimoiy, o‘zaro ta’siri va me‘yoriy jihatlarini tushuntirishda foydalanuvchini birinchi o‘ringa qo‘yishga intiladi. Bu sohada ko‘pincha “Men kimman?” degan savol ustun bo‘ladi.

Sotsiopragmatika tilning pragmatik xususiyatlari va ularning dinamik ijtimoiy kontekstlarda amaliy realizatsiyasiga yo‘naltirilgan bo‘lib, shaxslararo kommunikatsiyalarda tilning qanday qo‘llanilishini, ya’ni xushmuomalalik, yuz konsepsiyasi, o‘zaro munosabatlar, emotsional holatlar, etika, ijtimoiy kuch dinamikasi va hazil kabi ijtimoiy fenomenlarning shakllanishini tahlil qiladi. Sotsiolingvistika esa tilning ijtimoiy strukturalar, ya’ni jamiyat va individlar o‘rtasidagi kommunikativ aloqalarni o‘rganishga qaratilgan.

Shuningdek, sotsiopragmatika ijtimoiy qatlam, sinf va guruhlar o‘rtasidagi kommunikativ ta’sirlarda tilning pragmatik resurs sifatida qanday foydalanilishini tahlil qilish orqali madaniy qadriyatlarning lingvistik ifodalanish shakllarini ochib beradi. Bu yo‘nalish tilning muayyan sharoitdagi pragmatik funksiyalari va lingvistik resurslarning sotsial kontekstdagi o‘zaro bog‘liqliklarini o‘rganish orqali diskursiv hodisalarni ilmiy jihatdan kategoriyalash imkoniyatini yaratadi.

Dastlab, sotsiopragmatika pragmatikaning kichik bo‘limi sifatida baholanadi, ammo, bizningcha, uni hozirgi kunda pragmatikadan “kattalashib” borayotgan tilshunoslik sohasi deya tariflay olamiz, chunki endi pragmatika ham sotsiolingvistikaning kategoriyalarini o‘zida jamlagan yangi tilshunoslik sohasidir. U turli madaniyatga xos bo‘lgan nutq qoidalarini qo‘llash kabi ijtimoiy yoki sotsiolingvistik o‘lchovlarni o‘z ichiga oladi. Har qanday tilning sotsiopragmatik ko‘nikmalari lingvistik kompetensiyani ham, kommunikativ kompetensiyani ham o‘zida namoyon etadi. Sotsiopragmatika tilning fanlararo sohasi bo‘lib, u so‘zlovchilarning niyatlarini muayyan jamiyatdagi ijtimoiy kontekst bilan bog‘liq holda o‘rganadi.

Kommunikatsiyasini chuqur va keng qamrovda tadqiq etish uchun ilmiy asoslarni taqdim etuvchi yo‘nalish sifatida tilning sotsiokultural, ijtimoiy va psixologik jihatlarini o‘z ichiga oladi. Mazkur sohaning taraqqiyoti madaniy va sotsiologik kontekstlarda tilning strategik funksiyalarini yoritish, ijtimoiy aloqalarning shakllanish va rivojlanish dinamikasini tahlil etish, shuningdek, tilning interaktiv jarayondagi murakkab rolini anglash imkoniyatini taqdim etadi:



1.1.4 - chizma. Sotsiopragmatikaning fanlararo o‘zaro ta’siri

Yuqoridagi 1.1.4-chizmada sotsiopragmatikaning turli ilmiy sohalar, jumladan, antropologiya, psixologiya, sotsiologiya va lingvistika bilan o‘zaro bog‘liqligi hamda sotsiopragmatik tahlil jarayonidagi sinergetik birlashuvi yoritilgan. Ushbu chizma sotsiopragmatikaning tilning sotsiokultural, etnolingvistik va psixologik komponentlarini birlashtiruvchi kompleks ilmiy paradigma sifatida inson kommunikatsiyasini sistematik va chuqur tahlil qilish imkoniyatini ta’minlashini aks ettiradi.

Sotsiopragmatikaning antropologiya bilan bog‘liqligi, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni o‘rganish orqali shakllanadi. Antropologik metodologiyalar sotsiopragmatik tadqiqotlarda madaniyatning til pragmatikasiga ta’sirini, shuningdek, turli etnik guruhlar o‘rtasidagi lingvistik aloqalarning o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish imkonini beradi. Bu orqali sotsiopragmatika madaniyat va tilning uyg‘unligi, shuningdek, lingvistik xatti-harakatlar va madaniy qadriyatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ochib beradi.

Psixologiya bilan aloqadorligi kommunikatsiya jarayonida subyektiv kognitiv va hissiy holatlarni o‘rganishda yaqqol seziladi. Sotsiopragmatika, psixologik jarayonlar va individual psixologik xususiyatlarning til orqali qanday namoyon bo‘lishini tahlil qilish orqali, kommunikativ strategiyalar va lingvistik birliklarning psixologik sabablarini aniqlaydi. Bu yo‘nalishda psixologik omillar til pragmatikasida muloyimlik, hamdardlik yoki tanqidning qanday shakllanishiga ta’sir qiladi, bu esa sotsiopragmatik tahlilning asosiy jihatlaridan hisoblanadi.

Sotsiologiya bilan aloqadorligi esa sotsial qatlamlarning lingvistik ifodaga ta’sirini o‘rganishda aks etadi. Sotsiopragmatika sotsiologik nazariyalar asosida til orqali ijtimoiy o‘zaro ta’sirlar, norma hamda qadriyatlarning kommunikativ jarayonga ta’sirini tahlil qiladi. Bu yo‘nalish ijtimoiy mavqe va kuchning lingvistik ifodalanishda qanday aks etishini hamda ushbu omillarning pragmatik ahamiyatini ochib beradi.

Lingvistika bilan bog‘liqligi esa sotsiopragmatikaning lingvistik birliklarning semantik va pragmatik funksiyalarini tahlil qilishda namoyon bo‘ladi. Lingvistika asosida

sotsiopragmatika til birliklarining ijtimoiy va madaniy kontekstlardagi amaliy ahamiyatini o‘rganadi, bu birliklarning konnotativ va denotativ ma’nolari orqali yuzaga keluvchi pragmatik funksiyalarni tahlil qiladi. Shuningdek, lingvistika sotsiopragmatik tadqiqotlarda tilning sintaktik hamda pragmatik strukturalarini aniqlash uchun metodologik asos sifatida xizmat qiladi.

Demak, sotsiopragmatika yuqoridagi fanlar bilan sinergetik birlashuvga erishib, tilning ijtimoiy, madaniy, psixologik aspektlarini birlashtiruvchi ilmiy soha sifatida inson kommunikatsiyasini tizimli va keng qamrovda tahlil qilish imkoniyatini taqdim etadi. Ushbu yo‘nalishning rivojlanishi orqali tilning kommunikativ jarayondagi ko‘p qirrali rolini, ijtimoiy o‘zaro ta’sirlarning shakllanishi, rivojlanishini, shuningdek, madaniy-ijtimoiy kontekstlarda tilning sotsiolingvistik ahamiyatini ochib berish imkoniyati vujudga keladi.

Sotsiopragmatika mustaqil soha sifatida ajralib chiqar ekan, natijada o‘ziga xos terminlari shakllandi:

Sotsiopragmatik muvaffaqiyatsizlik (sociopragmatic failure) – tilshunoslikda madaniy yoki ijtimoiy omillar ta’sirida yuzaga keladigan kommunikativ nomuvofiqlik yoki tushunmovchilikni anglatadi. Bu holat bir yoki bir nechta til egasi o‘rtasida, shuningdek, umumiy tilga ega, ammo turli madaniy va ijtimoiy tajribaga ega shaxslar o‘rtasida ham sodir bo‘lishi mumkin.

Sotsiopragmatik kompetensiya (sociopragmatic competence) – bu shaxsning ijtimoiy-madaniy sharoitda til vositalarini to‘g‘ri va samarali qo‘llash qobiliyati. Unga turli ijtimoiy vaziyatlarda qanday uslublar va nutq birliklaridan foydalanish zarurligini tushunish imkonini beradi, shuningdek, har bir vaziyatning ijtimoiy va madaniy me‘yorlarini inobatga olishga yordam beradi.

Sotsiopragmatik o‘zgaruvchanlik (sociopragmatic variability) – tilning ijtimoiy va pragmatik jihatlari turli madaniy sharoitlar, ijtimoiy guruhlar o‘rtasida qanday farqlanishini anglatadi. Boshqacha aytganda, odamlar kim bilan, qayerda va qanday sharoitda gaplashayotganiga qarab turlicha yondashuv tanlaydi, bu esa muloqotning samaradorligini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Sotsiopragmatik parametrlar – tilning ma’lum bir ijtimoiy vaziyatda qanday qo‘llanishini belgilovchi omillar. 1. Kuch (power): bu kommunikatorlarning ijtimoiy iyerarxiyadagi mavqeyi yoki ularning bir-biriga nisbatan ta’sir darajasi, ya’ni boshqaruv va nazorat imkoniyatlari qanchalik yuqori ekanligini ifodalaydi. 2. Ijtimoiy masofa (social distance): suhbatdoshlar o‘rtasidagi yaqinlik yoki uzoqlik darajasi. 3. Ko‘rsatkich/ xarajat-foyda (rank of imposition/cost-benefit): muloqotda aytilayotgan narsaning suhbatdosh uchun qanchalik muhim yoki qiyin ekanligini anglatadi.

Sotsiopragmatik xushmuomalalik – (Lich uni “nisbiy xushmuomalalik” deb atagan) ijtimoiy kontekstda vaziyatga nisbatan xushmuomalalik.

Demak, sotsiopragmatik tamoyillar va qoidalar, matnda muloqotning maqsadga muvofiq tashkil etilishida nazorat qiluvchi omil sifatida xizmat qiladi. Ushbu tamoyil va qoidalarga rioya

qilish, muloqotning ijtimoiy-kontekstual xususiyatlari hamda nutqiy vaziyatning pragmatik talablariga asoslanadi. Muloqot holati esa jamiyatga xos madaniy kodlar, ijtimoiy guruhning konvensiyalari nuqtayi nazaridan baholanadi.

O‘zbek tilshunosligida badiiy matnlarning milliy-madaniy, kognitiv, psixolingvistik, lingvokulturologik, sotsiolingvistik, pragmatik hamda sotsiopragmatik xususiyatlarini tadqiq etishga bag‘ishlangan ilmiy izlanishlar chuqurlashib bormoqda. Bunday tadqiqotlarda badiiy asarlar ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida qimmatli manba hisoblanadi, chunki unda millatning dunyoqarashi, ijtimoiy ko‘nikmalari va madaniy qadriyatlari til orqali ifodalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madaminova M. Matn pragmatik tavsifida sintaktik birliklarning o‘rni. Toshkent: Bookmany print, 2023. – B.5.
2. Asisda Wahyu Asri Putradi, Asep Supriyani, Pragmatik. – Indonesia: PT Bumi Aksara, 2024. – Pp.8.
3. Dr. Nasarudin, Susi Susanti, Akmal Pragmatik: Konsep Teori dan Praktek. Indonesia: Cetakan Pertama, 2023. – Pp. 92.
4. Jesüs Romero-Trillo, Yearbook of Corpus Linguistics and Pragmatics. – Spain: Springer International Publishing Switzerland, 2016. – Pp 130.
5. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – Б. 76.
6. Elova D., Safarova G. Sotsiolingvistika. – Toshkent, 2021. – B. 8.
7. Lich, G. N. Principles of Pragmatics. London and New York: Longman, 1983. – Pp. 10-11.
8. Haugh M., Daniel Z. Kadar. Marina Terkourafi, The Cambridge Handbook of Sociopragmatics. New York: Cambridge university press, 2021. – Pp.4.
9. Yo‘ldosheva X. Badiiy matnning sotsiopragmatik tadqiqi. – Qarshi: Intellekt, 2022. – B.135
10. Wolfram Bublitz, Neal R. Norrick (eds), Handbook of pragmatics. – Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2021. – Pp. 98.
11. Kate Beeching, Helen Woodfield, Researching Sociopragmatic Variability. – USA: Palgrave Macmillan, 2015. – Pp. 51.
12. Yasuko Obana, Michael Haugh, Sociopragmatics of Japanese. – New York : Routledge, 2023. – Pp.
13. Culpeper J. Historical Sociopragmatics. – USA: John Benjamins Publishing Company, 2011. – Pp. 4.
14. Kunjana Rahardi, M.Hum. Pragmatik konteks ekstralinguistik dalam perspektif cyberpragmatics. – Yogyakarta: Diterbitkan oleh Penerbit Amara Books, 2020. – Pp. 79.
15. Kasper G. and Blum-Kulka, S. (Eds.) Interlanguage pragmatics. – New York: Oxford University Press, 1993. – Pp. 65.

16. Lestari Amber Sukesti, Interlanguge pragmatics of invitation by Indonesian EFL learners. – Indonesia: CV. Rasi Terbit, 2014. – Pp. 25.
17. Kate Beeching, Researching sociopragmatic variability. – New York: Palgrave Macmillan, 2015. – Pp. 2.
18. Eva Alcón Soler, Learning how to request in an instructed language learning context. – Berlin: [Peter Lang](#). 2008. – Pp. 52.